Konczer Kinga

Irodalmi (tü)körkép

Vadai István: Tükörben tükröződő tükör

„- Az a kérdés – hitetlenkedett Alice –, vajon engedelmeskednek-e a szavak.
– Az a kérdés – így Dingidungi –, vajon ki az úr és kész."

(Lewis Carroll: Alice Tükörországban)

Vadai István tanulmánykötete, mely a Tiszatáj könyvek sorozatában látott napvilágot, a rejtélyes (és érdeklődésünket azonnal felcsigázó) *Tükörben tükröződő tükör* címet viseli. A könyv borítóján Jan van Eyck *Az Arnolfini házaspár* című festménye látható – valójában az „eredeti kép" a könyv hátlapján helyezkedik el. A címlapon lévő kép a van Eyck-festmény egy részletének kiragadása, egy tükör képe, azaz egy tükör tükörképe. A szerző játszik a képpel, s olvasóit szintén egy játékba, egy (irodalom)értelmezési játékba szeretné beléptetni, ahogyan azt az *Apológiá*ban elmondja. Kettős tükör elé állítja az olvasót: a műalkotás (a szerző, a kor) és a tanulmánykötet szerzőjének kettős tükre elé. Van Eyck felirata *Az Arnolfini házaspár* című festményen („Itt járt Jan van Eyck") feltűnik a tükörkép(b)en, s így amellett, hogy a kép része, kilép abból: egyszerre valós aláírássá válik, a festő kézjegyévé. A műértelmezésben is egyszerre tükröződik a mű és az értelmező világa: minden értelmezés(b)en ott az értelmező kézjegye is (s ezért egyetlen értelmezés sem törekedhet kizárólagosságra) – s az olvasó e játék részévé válik, hiszen amint belekezd a kötet olvasásába, ő is tükröződik az olvasatban.

Apológia. Nem szokványos cím ez egy szerzői előszónak. A szerző elmondja, miért éppen az adott költőkről (és íróról) szerepel a kötetben tanulmány: számára kedves műveket választott, melyeken keresztül irodalomról beszélhet. A névsor hiányos – és eklektikus, akárcsak a tanulmányok stílusa, magyarázkodik Vadai. Elmondása szerint néhol túlontúl komolyan veszi magát, néhol túl sokat fecseg, bohóckodik, provokál… S az elemzett művek kronologikus rendje is látszólagos csupán, hiszen valóban a művek keletkezési idejének rendje szerint olvashatjuk őket, ugyanakkor az egyes tanulmányokban olyan utalásokkal találkozunk, melyek nemcsak a kortárs művekkel kapcsolják össze az elemzett szöveget: Vadai számtalan világirodalmi és magyar irodalomból vett példával illusztrálja, támasztja alá értelmezéseit, teszi érthetőbbé azokat. Teljes képet a magyar irodalomról természetesen nem kapunk, s a szerző maga is tudja, hogy hiú vállalkozás volna ezt célul kitűzni, ám mégis számos összefüggésre rámutat, s az általa elemzett művekről alaposan értekezik; elhelyezi őket, kijelöli helyüket az irodalom rendszerében. S teszi mindezt érthető nyelven – ahogyan az *Apológiá*ban mondja: nem szaktanulmányok írójaként, hanem középiskolai tanárként lép az olvasó elé. Ám e tanulmánykötet nem csupán a felvételire, érettségire készülőknek nyújt segítséget, az irodalomszerető olvasó számára is csemege, s a szakember is talál benne izgalmas problémafelvetéseket, új ötleteket.

A „hiányos"névsor a következő: Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály, Mikszáth Kálmán, Ady Endre, Babits Mihály, József Attila, Nagy László, Pilinszky János, Weöres Sándor, Tandori Dezső. Szerepel még a kötetben egy tanulmány a haikuról, továbbá egy *Esszé a csendről* című eszmefuttatás. A „hiányosság" azonban látszólagos. Egy-egy mű elemzésekor kitér általános – irodalommal, befogadással, tanítással kapcsolatos – problémákra, kérdésekre. Értekezik az irodalomtörténet-írásról: annak szerepéről, helyzetéről, túlkapásairól – és szükségszerűségéről. Bemutatja, hogyan keletkezik legenda, mítosz egy költő, egy író, egy mű körül: a legszemléletesebb példaként Petőfi és Ady alakját említhetjük. A *Kocsi-út az éjszakában* című vers elemzésekor pedig ördögi körhöz hasonlóan írja le a folyamatot, ahogyan az adat a műre vetül, majd a mű visszavetül az adatra – s így „téves" (mitikus) adatok születnek: a vers hangulata azt sugallja, hogy Ady a Mindszent és Nagykároly közötti utat magányosan, szomorúan tette meg, egy rossz szekéren. Vadai a hiedelmek, babonák, a kialakult tévhitek ellen támadást indít; bemutatja, milyen (sztereotip) elvárásokkal közeledik az olvasó egyes költőkhöz, bizonyos versekhez, költői életművekhez. Ugyanakkor szót emel az életrajz, a kontextus teljes elvetése ellen, bár a kor, a korszak, az általános körülmények elemzését tartja fontosabbnak egy mű elemzésekor, ha már mindenképpen szükséges „külső segítséget" kérni. S ami manapság ritka egy tanulmánykötetben: Vadai megtalálja az arany középutat: filológiai pontosság jellemzi, ám nem bombáz adatokkal, életrajzi dátumokkal, csupán ott, ahol szükségszerű, s valóban az értelmezést segíti elő.

Befogadáselméleti kérdéseket is tárgyal: mit jelent „mai szemmel" olvasni – a tükör hasonlattal élve: tisztában van azzal, hogy minden olvasat különböző, hiszen valamiképpen szubjektív, s a szubjektumot tükrözi – ám a szubjektum a kor, a korszak által meghatározott, s ekképpen a kor általános szemlélete is tükröződik olvasatában. S akárcsak az értelmezések sokféleségének ténye, melyről az *Apológiá*ban tárgyal, az olvasatok különbözőségének ténye sem kap negatív előjelet. Ő maga nem szeretne „merész" olvasatot, értelmezést nyújtani az olvasónak, olyan olvasatot, melyben a szubjektív elemek túlsúlyban szerepelnek, melyben a mű „valós" adatai, „tényei" elvesznek – s ismét megállapíthatjuk, hogy tökéletes arányban elegyíti saját gondolatait, értelmezéseit és a hagyományos, irodalomtörténeti szempontú elemzést. Nem vész el tehát az „eredeti" szöveg (műalkotás), miközben az „új" szöveg (értelmezés) íródik. S az olvasó nem csupán elemzésekkel, adatokkal gazdagszik, hanem példát láthat arra is, hogyan kell felépíteni egy tanulmányt; szabadkozzék bármennyire is Vadai írásainak eklekticizmusa miatt, azok nemcsak irodalomról beszélnek, hanem értelmezésről is: hogyan olvassunk; hogyan semmisítsük meg az elvárásokat, melyeket belénk tápláltak egy-egy alkotással kapcsolatban; hogyan közeledjünk egy műhöz. Nagy érdeme e munkáknak, hogy több helyen komolyabb verstani elmélkedésekkel is találkozik az olvasó – hiszen a verstan az a terület, mellyel középiskolában sajnos, idő hiányában a diákok kevésbé ismerkedhetnek meg. Sorra veszi a különböző motívumok szerteágazó jelentéseit, a toposzok fejlődéstörténetét, összefüggéseit egy-egy életművön, műalkotáson belül. De kitér aktuális irodalmi problémákra, mai jelenségekre, technikákra is. Érthetően, pontosan írja le többek között az idézés irodalmi hagyományát; a „dekadens" világlátást (melyet nem csupán definiál, hanem történelmi, társadalmi, művelődéstörténeti kontextusba helyez); a szerzői szándék fogalma körüli kérdéseket.

A konkrét műelemzések után Vadai könyve végére két tanulmányt illeszt. Az elsőben a ma is népszerű haiku-formát vizsgálja, foglalkozik eredetének kérdésével, s hosszan elmélkedik arról, vajon mi tesz egy művet igazán haikuvá, végül definiálja a haikut. Már a műértelmező tanulmányok esetében is feltűnő, milyen „tökéletesen" – csattanószerűen (ez a csattanó egy esetben süteményrecept…) – fejezi be elemzéseit (az értelmezés is műalkotás), s itt is ilyen tökéletes végponttal találkozunk: haikuval tesz

pontot a haikuval foglalkozó szöveg végére. A csendről írott esszében Vadai a művészet funkcióvesztésének végpontjáról, az üres műalkotásról elmélkedik: a zenei és a festészeti példa alapján keresi annak irodalmi megfelelőjét. Roppant izgalmas tanulmány ez, mely egyben a kötet záró tanulmánya, tehát hangsúlyos helyen szerepel: a kezdőpont Balassi, a végpont a haiku – s mindezek után még egy eszmefuttatás a csendről, a 20. századi irodalom kulcs- problémájáról: a közlés lehetetlenségéről… Tudatos (és kitűnő) szerkesztés ez, s a záró sorok ismét elevenünkbe találnak; Vadai műve önreflexív („Minden körülírás hazugság"), sőt, mondhatjuk azt is, önironikus színezetű.

E tanulmánykötet szerzője szereti az irodalmat, szerelemből szereti, s ezt minden sora sugallja, nem áll sem kívül, sem felül – benne áll. A hagyományban? Az irodalomban. Mindamellett, hogy széles történeti, filozófiai, társadalmi hátteret nyújt, pontos és alapos – s a különböző értelmezéseket bemutatja, néhol alátámasztja, s néhol megkérdőjelezi azok érvényességét –, a további kutatásokhoz új kapukat nyit meg, ötletekkel szolgál, s felhívja bizonyos hiányosságokra az irodalmárok figyelmét. *(Tiszatáj könyvek, 2002)*